

Nr. 20

NORDLEX-Projektet

Sammensatte substantiver i dansk

Red.: Irène Baron

December 1994

**Institut for Datalogistik
Handelshøjskolen i København**

Indhold

Forord	5
Irène Baron: Substantiviske komposita i valensteoretisk perspektiv	7
Hans Basbøll: Nogle eksempler på prototypikalitet og ikonicitet i danske sammensætningsprosodi	19
Anna Braasch: Fagsproglige sammensætninger i engelsk oversat til dansk	29
Jan Daugaard: Mængdehelheder	39
Erik Hansen og Lars Heltoft: Kentaurnominaler i dansk	57
Steffen Leo Hansen og Finn Sørensen: DeComp. Skitse til automatisk beregning af sammensatte substantivers betydning	69
Michael Herslund: Verbonominale konstruktioner og komposita	83
Per Anker Jensen og Carl Vikner: Sammensætninger og ikke-relationelle substantiver	89
Henrik Selsøe Sørensen: Leksikalisering. Ord og termer vs. lejlighedsvis sammensætninger	99
Knud Troels Thomsen: Substantivkomposita (også afledte) med adverbium som førsteled	115
Ole Togeby: Kan komposita med prædikative substantiver som kerne have prædikatets subjekt som førsteled?	127
Bjarne Ørsnes og Patrizia Paggio: Maskinoversættelse af substantivkomposita	135

Kan komposita med prædikative substantiver som kerne have prædikatets subjekt som førsteled?

Ole Togeby
Århus Universitet

Bjarne Ørnes har i sit paper til valensseminaret på Odense Universitet 1994: *Valency and inheritance in Danish synthetic compounds. Towards an HPSG account of compounding* beskrevet hvilke grammatiske led (ikke semantiske roller) der kan indgå som første led i et kompositum hvor kerneledet er et verbalsubstantiv.

Han behandler kun komposita med et proces-verbalsubstantiv på *-(n)ing* som kerne. Dvs. komposita som *lægeerklæring*, *regeringsbeslutning*, *bankrådgivning* behandler han ikke, fordi de har et resultat-verbalsubstantiv som kerne.

Efter HPSG-grammatikken opstiller han et hierarki over hvor "oblikke" de forskellige led i sætningen er:

subjekt >> direct object >> indirect object >> obliques >> adjuncts

Det skal her bemærkes at dette er formuleret i en noget usædvanlig terminologi, der med rimelighed kan oversættes til:

subjekt >> indirekte objekt >> direkte objekt >> bundne præpositionsforbindelser >> frie adverbialer

På dette grundlag opstiller han derefter følgende regel:

Det mest oblikke element kan forekomme som non-head (dvs. førsteled, OT) i et kompositum der har et proces-verbalsubstantiv på *-(n)ing* som kerne, således at de mindre oblikke elementer optræder uden for kompositummet. Hvis det mest oblikke element er optionelt, kan det næstmest oblikke element inkorporeres, men så kan det mest oblikke element ikke realiseres, hverken inden for kompositummet eller uden for det.

Eksempler:

flisebelægning af Jernbanegade

svarer til

Kommunen belagde Jernbanegade med fliser

Og af denne sætning kan man ikke danne et kompositum som:

Jernbanegadebelægning med fliser

tilbudsgivning til organisationer

svarer til

vi gav tilbud til organisationer
eller
vi gav organisationer tilbud

Og af disse sætninger kan man ikke danne et kompositum som:
organisationsgivning af tilbud

Men på grund af eksempler som:

reklamepåvirkning af forbrugerne
skatteyderbetaling til projektet

som Bjarne Ørsnes afleder af hhv.:

reklamerne påvirker forbrugerne
skatteyderne betaler til projektet

må han lave følgende tillægsregel:

Subjektet kan også være første led i et kompositum.

Og eksempler som

øldrikning på gade

som afledes af

de drak øl på gaden

tvinger Bjarne Ørsnes til at modificere sidste led af reglen som siger at hvis det mest oblikke element er optionelt, kan det næstmest oblikke element inkorporeres, men så kan det mest oblikke element ikke realiseres, hverken inden for kompositummet eller uden for det. Her bliver *på gaden* jo faktisk realiseret efter at det næstmest oblikke *øl* er blevet inkorporeret, og reglen kommer således til at lyde:

Hvis det mest oblikke element er optionelt, kan det næstmest oblikke element inkorporeres, men så kan det mest oblikke element ikke realiseres, hverken inden for kompositummet eller uden for det, dog kan frie led godt.

Irène Baron har ved Workshop om sammensatte substantiver i dansk, HHK 26. maj 1994 behandlet det samme problem. Hendes beskrivelse er følgende:

Komposita med et prædikativt substantiv som kerne, kan som første led have det tilsvarende prædikats argument 1 (dvs. et transitivt verbs objekt eller et intransitivt verbs subjekt), argument 3 (dvs. adjektet) eller argument 4 (et frit argument).

Eksempler på argument 1:

prisforhøjelse
betalingsstandsning
erstatningskrav
problemformulering
miljøforurening

barneleg
solopgang
statsindgriben
forskerflugt.

Adjekt defineres som præpositionsobjektet (*forretningen kvitterer for leveringen*, myndighederne indkaldte Peter til militæret), det indirekte objekt (*Hugo leverer produkterne til køber*), lokativen (*de ankom til Norge*), objektsprædikatet (*De maledede porten rød*) eller subjektprædikat (*Han hed Søren*). Adjekter som førsteled findes i følgende eksempler:

leveringskvittering
militærindkaldelse.

Frie argumenter er fx *firmaet indfører vin gennem tolden*, *de fodrer fugle på stranden*, og til dem svarer komposita som:

toldindførsel
strandfodring.

Begge disse teorier forekommer mig dels at være gode registreringer af systemet for muligheden for at danne komposita med verbalsubstantiver, dels at indeholde overgeneraliseringer. Man kan prøve at formulere reglerne således:

Prædikative substantiver kan indgå i komposita efter følgende regler:

1. Resultative substantiver (verbalsubstantiver der betegner resultatet, fx *erklæring*, *beslutning*, *rådgivning*), følger principperne for hvorledes almindelige substantiver indgår i komposita, og ikke de snævrere regler for prædikative substantiver.

lægeerklæring
bestyrelsesbeslutning
bankrådgivning
statsindgreb.

Dette er en rigtig iagttagelse af Bjarne Ørsnes; det er tydeligt at disse komposita dannes lige så frit som *lægebil*, *bestyrelsesgang*, *bankrenterne*.

2. Prædikative substantiver (verbalsubstantiver der betegner en proces, tilstand eller begivenhed, fx *uddeling*, *gråd*, *søvn*, *påvirkning*,

betaling) kan aldrig have det indirekte objekt for prædikatet som førsteled.

**bagerbørnsgivning af hvedebrød*
**adelsmandstildeling af medaljer fra konger*

svarende til

det er som at give bagerbørn hvedebrød
kongen tildeler adelsmænd medaljer.

Det er således en overgeneralisering at antage, som Irène Baron gør, at adjektkategorien er relevant ved bestemmelsen af hvilke led der kan indgå som førsteled. Indirekte objekter kan ikke, men objektprædikativer, middelbare objekter og lokativer, som udgør de andre undergrupper af adjekter, kan godt indgå som første led, se under 4. og 5.

3. Prædikative substantiver kan som første led i et kompositum tage argument 1 (dvs. objektet for transitiver og ditransitive prædikater og subjektet for intransitive prædikater).

prisforhøjelse
betalingsstandsning
problemformulering
miljøforurening
hvedebrødsuddeling
medaljetildeling
tilbudsgivning til organisationer

og

barneleg
solopgang
forskerflugt
rævesøvn

Det er således en rigtig generalisering at slå transitiver og intransitive subjekter sammen til én kategori: agent 1.

4. Prædikative substantiver kan tage middelbare objekter (præpositionsobjekter, herunder antagelig middelbare indirekte objekter), og objektsprædikativer som første led.

leveringskvittering
militærindkaldelse
serviceforpligtelse
hvidvaskning af illegale penge
flisebelægning af Jernbanegade
gidseltagning af bankdirektør P.E.W.
husstandsomdeling af brochurer

husstandsomdeling af brochurer

afledt af

*kvittere for leveringen
indkalde til militæret
forpligte til (at yde) service
vaske illegale penge hvide
belægge Jernbanegade med fliser
tage bankdirektør P.E.W. som gidsel
omdele brochurer til (hver enkelt) husstand.*

Det er lidt uklart om middelbare indirekte objekter kan indgå som førsteled; man kan således ikke have: **bagerbørnsuddeling af hvedebrød svarende til det er som at uddele hvedebrød til bagerbørn*, men man kan godt have *husstandsomdeling af brochurer svarende til de omdelte brochurer til (hver enkelt) husstand.*

5. Prædikative substantiver kan tage frie adverbialer (tid, sted, varighed) til prædikatet som førsteled i et kompositum.

*toldindførsel
strandfodring
maskinoversættelse
Poul Schlüters skatteplyndring af danskerne*

afledt af

*indføre gennem tolden
fodre på stranden
oversætte ved hjælp af en maskine
Poul Schlüter plyndrer danskerne i skat*

Det interessante er nu om det transitive prædikats subjekt kan optræde som førsteled i et kompositum eller ej.

6. Prædikative substantiver kan aldrig som førsteled i et kompositum have subjektet for prædikatet hvis det er transitivt.

Her er en række komposita som kunne være eksempler på dette:

- (a) *regeringsbeslutning
bankrådgivning
politibeskyttelse
ekspertvurdering*

- (b) *mediedækning af damefodbold
reklamepåvirkning af forbrugerne
laboratoriefremstilling af sygdomme*

- (c) *skatteyderbetaling til projektet*
brugerbetaling

som umiddelbart ser ud til at være afledt af:

regeringen beslutter det og det
banken rådgiver kunderne
brugerne betaler for ydelserne
politiet beskytter ambassaderne
eksperterne vurderer risikoen

medierne dækker damefodbolden
reklamen påvirker forbrugerne
laboratorierne fremstiller sygdommene
helikopterne overvåger begivenhederne

skatteyderne betaler til projektet
brugerne betaler for ydelserne

I eksemplerne under (a) kan man antage at kernen ikke er et prædikativt substantiv, men et resultativt verbalsubstantiv. Der kan opstilles en række kriterier og tests for om et verbalsubstantiv er prædikativt eller ej.

Test 1: hvis et kompositum kan indgå i rumlige relationer, kan kernen ikke være et prædikativt verbalsubstantiv:

lægeerklæringen ligger på bordet
de var i sikkerhed bag politibeskyttelsen
**Poul Schlüter lagde skatteplyndringen i statskassen*
**Forretningen ligger bag øldrikningen*

Test 2: et kompositum med prædikativ kerne skal kunne forbindes med verber der betegner varighed i tid, som *vare, foregå, finde sted, begynde, fortsætte, slutte*:

Poul Schlüters skatteplyndring af borgerne fortsatte gennem en årrække
øldrikningen fandt ofte sted på strøget
?politibeskyttelsen begyndte kl. 14
**lægeerklæringen foregik på svensk*
**bankrådgivningen varede i 4 timer*
**ekspertvurderingerne sluttede først ud på aftenen*

Test 3: et kompositum med prædikativ kerne skal kunne tilknytte det transitive prædikats objekt ved *af* (hvis det ikke allerede indgår som førsteled):

Poul Schlüters skatteplyndring af borgerne
hvidvaskning af illegale penge
flisebelægning af Jernbanegade

politibeskyttelse af borgerne
ekspertvurdering af broprojektet

**lægeerklæring af sundhedstilstanden*
?bankrådgivning af privatkunder

Man kan således hævde at eksemplerne under (a) ikke falder ind under regel 6 fordi *erklæring*, *rådgivning*, *beslutning* ikke er prædikative verbalsubstantiver, men resultatative. Tvivlsomme er ordene *ekspertvurdering* og især *politibeskyttelse*. I disse eksempler er ordene måske flertydige, således at *politibeskyttelse* kan betyde to forskellige ting, dels handlingen 'at politiet beskytter borgerne', dels resultatet 'den sikkerhed og det værn som borgerne får'.

For eksemplerne i (b) gælder det at ingen af de ubetvivlelige subjekter for prædiketet i andetledet, også er AGENS i forhold til prædiketet, defineret som 'det levende væsen som udfører handlingen med vilje'; hverken *medierne*, *reklamen*, *laboratorierne* eller *helikopterne* hører nemlig til kategorien 'levende væsen'. Derimod kan man i alle eksemplerne aflede kompositummet af en sætning hvor førsteledet optræder som INSTRUMENTALIS eller LOKATIV:

damefodbold dækkes gennem medierne
erhvervsfolkene påvirker forbrugerne gennem reklamen
videnskabsfolkene fremstiller sygdomme i laboratorierne
politiet overvågede begivenhederne med helikopter

Reglen kan således retteligt formuleres.

6a. Prædikative substantiver kan aldrig som førsteled have AGENS for prædiketet hvis det er transitivt .

Reglen kan således ikke, som Bjarne Ørsnes og Irène Baron gør det, formuleres som en restriktion på førsteledets grammatiske art alene (at det er subjekt), men må formuleres som en restriktion også på førsteledets semantiske rolle (at det er AGENS). Det kan man også gøre for reglerne 2-5.

Spørgsmålet er nu om den grammatiske restriktion *hvis det er transitivt* kan omformuleres til restriktion på den semantiske rolle. Eksemplerne var følgende:

barneleg
solopgang
forskerflugt
rævesøvn
bombeeksplosion

Jeg kan ikke finde nogen løsning på dette problem.

I eksemplerne under (c) *skatteyderbetaling til projektet*, *brugerbetaling* er der hverken tale om resultatative kerner eller ikke-agentive førsteled. Men der er den

påfaldende ting at både *skatteyder* og *bruger* i sig selv er agentive nominaliseringer. Man kan altså sige at der i en vis forstand stadig ingen levende væsener optræder som første led, eller anderledes formuleret: førsteledet betegner et CO-AGENS eller subjektsprædikat i forhold til kompositummets prædikative kerne snarere end den egentlige AGENS. Man kan altså sige at kompositaerne naturligt er afledt af:

folk betalte som skatteydere til projektet
folk betalte som brugere for ydelserne

Det påfaldende er jo nemlig at det kan være de samme mennesker som betaler de samme penge - enten i egenskab af det ene eller i egenskab af det andet. Formuleringen i 6b vil således også dække disse to sidste eksempler.

Som helhed kommer reglen til at lyde:

Prædikative substantiver kan som kerne i et kompositum aldrig som førsteled have argument 2 (det transitive subjekt) som AGENS, eller argument 3 som RECEIVER for prædikatet, men de kan have argument 1 (det intransitive subjekt eller transitive objekt) som OBJECT CONCRETE/ABSTRACT (den neutrale kasus), eller frie led som MOMENT, DURATION eller LOKATIV. Resultative substantiver følger principperne for hvorledes almindelige substantiver indgår i komposita, og ikke de snævrere regler for prædikative substantiver.